

VAIKO IŠNAUDOJIMAS PORNOGRAFIJAI IR PROSTITUCIJAI – NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ VAIKUI IR ŠEIMAI SUDEDAMOJI DALIS

Tautvydas Žekas

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės katedros doktorantas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370) 5 236 61 67

Straipsnyje kalbama apie nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų vaikui ir šeimai paplitimą bei apibūdinimą, siekiama apžvelgti pagrindinius vaiko išnaudojimo pornografijai ir prostitucijai aspektus. Daugiausiai dėmesio skiriama statistikos duomenų ir atliktų tyrimų, parodančių nusikalstamų veikų vaikui ir šeimai paplitimą, analizei, apžvelgiami kai kurie minėtų nusikalstamų veikų kokybiniai požymiai. Siekiant nustatyti vaiko išnaudojimo pornografijai ir prostitucijai paplitimo mastą, straipsnyje pateikiami pagrindiniai minėtų nusikalstamų veikų rodikliai, palyginti juos su kitais nusikaltimais ir baudžiamaisiais nusižengimais vaikui ir šeimai.

Statistical data shows that crimes and criminal offences against child and family are not much proliferated comparing them with other crimes. Especially rarely exploitation of child for the pornography and prostitution are registered. However, various surveys and other sources of information show the explicit growing tendency of these crimes. This means that crimes and criminal offences against child and family are very latent ones. For this reason there are no courts practice concerning mentioned crimes.

Įvadas

Baudžiamoji atsakomybė už nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus vaikui ir šeimai yra reglamentuojama Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau BK) XXIII skyriuje. Minėto skyriaus vieta BK specialiojoje dalyje rodo, kad šiomis nusikalstamomis veikomis pažeidžiami itin reikšmingi visuomenės gėriai, kėsিনamasi į labai jautrią visuomenės dalį – vaikus¹. Tačiau šis skyrius apima ne visus

nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus, kuriais kėsინamasi į vaiką². Vis dėlto

tuciją, panaudojimą pornografijai, taip pat gaminant ar platinant pornografinius leidinius ar kitokius pornografinio ar erotinio pobūdžio dalykus taikoma įstatymų nustatyta administracinė arba baudžiamoji atsakomybė [2].

² Tokie nusikaltimai kaip pelnymasis iš nepilnamečio asmens prostitucijos (BK 307 str. 3 d.), nepilnamečio įtraukimas į prostituciją (308 str. 2 d.) ar pornografinio turinio produkcijos, kurioje pavaizduotas vaikas, gaminimas, platinimas, viešas demonstravimas (BK 309 str.) yra reglamentuoti BK skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai dorovei“. Kiti nusikaltimai ar baudžiamieji nusižengimai, kuriais kėsინamasi į vaiko gerovę ir normalų jo vystymąsi, yra reglamentuoti BK skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui“. Tai nepilnamečio ar mažamečio asmens išžaginimas (BK 149 str. 3, 4 d.), mažamečio asmens tvirkinimas (BK 153 str.) ir kt.

¹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 47 straipsnyje teigiama, kad už vaiko skatinimą ar prievartavimą dalyvauti seksualinėje veikloje, panaudojimą prostitucijai arba įtraukimą į prosti-

šiam straipsnyje apžvelgiami nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai, taip pat analizuojami ir nusikalstamų veikų, susijusių su vaiko išnaudojimu pornografijai ir prostitucijai (nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai dorovei), kriminologiniai aspektai, kurie pagal savo pobūdį glaudžiai susiję³. Pastaraisiais metais paplitus įvairioms technologinėms priemonėms, kurios itin palengvina, pavyzdžiui, vaikų pornografinės produkcijos gaminimą ir jos platinimą [19; 12, p. 4], kilo susirūpinimas vaikų pornografija ir jų išnaudojimu prostitucijai. Šias dvi nusikalstamas veikas S. Grant visiškai pagrįstai įvardija kaip XXI amžiaus siaubą [21] (laisvas asmenų judėjimas, atviros sienos – tai tik dvi iš daugelio prielaidų, leidžiančių plisti vaiko pornografijai ir prostitucijai). Lietuvoje teismų praktikos, susijusios su vaiko pornografija ir prostitucija, beveik nėra, tačiau įvairių tyrimų rezultatai (užsienio šalyse) rodo didelį šių nusikalstamų veikų paplitimą, o kartu jų latentiskumą.

Vertinant nusikaltimų, susijusių su vaiko pornografija ar prostitucija, problemas, visų pirma pažymėtina, kad nors kone kasdien girdima naujų pranešimų, susijusių su vaikų pornografija ar prostitucija, Lietuvoje ši tema nepasižymi tyrimų gausa. Dažniausiai gilinamasi apskritai į vaikų seksualinio išnaudojimo problemą, jos paplitimą, būdus, kaip užkirsti kelią šiai nusikalstamai veikai, darant tik bendro pobūdžio nuorodas į tokias jos formas, pavyzdžiui, vaikų išnaudojimas pornografijai ir prostitucijai (Fedosiuk O., 2003; Bolza-

³ Kartais yra diskutuojama, ar nebūtų geriau visas nusikalstamas veikas, kuriomis vienaip ar kitaip kėsinama į vaiko gerovę, įdėti į vieną BK skyrių. Pagal dabar galiojančią BK struktūrą, tokių nusikalstamų veikų galima rasti mažiausiai keliuose skyriuose.

nas D., Drakšienė A., 2004; Valickas S., 1990 ir kt.). Atskirų tyrimų rezultatai paprastai apibendrina visus seksualinės prievartos prieš vaikus duomenis ir atskleidžia šio reiškinio paplitimą, nepabrėžiant to, kokią vietą gautų rezultatų procentine išraiška konkrečiai turi vaiko išnaudojimas pornografijai ar prostitucijai. B. Heberton ir T. Thomas teigia, kad seksualinė prievarta prieš vaikus pasireiškia įvairiomis formomis, todėl kalbėti atskirai vien tik apie vaiko pornografiją arba prostituciją, atsiejant nuo seksualinės prievartos sąvokos plačiuoju atžvilgiu, nėra tikslinga⁴. Minėti mokslininkai didžiausią dėmesį skiria vaikui, t. y. jo apsaugai nuo seksualinio išnaudojimo, o ne sąvokoms atskirti. Jie yra teisūs sakydami, kad „seksualinės prievartos prieš vaiką sąvoka apima ir vaiko išnaudojimą pornografijai bei prostitucijai“⁵. Todėl šiame straipsnyje taip pat dažnai bus vartojama platesnė seksualinės prievartos prieš vaikus sąvoka, tariant, kad vaiko pornografija ir vaiko prostitucija yra sudėtiniai seksualinės prievartos prieš vaikus sąvokos elementai [22, p. 5]⁶.

Tarybiniais metais Lietuvoje seksualinio vaikų išnaudojimo tema buvo tabu, tokie reiškiniai nutylimi arba net kategoriškai

⁴ Maža to, Europos Parlamentas netgi yra pasisakęs, kad mažamečių prostitucija turėtų būti prilyginta išžaginimui (Assembly Calls for Measures to Combat Child Abuse. Council of Europe Press Release (23 April, 1998). J. Howell teigia, kad vaiko išnaudojimas pornografijai beveik visada yra susijęs su vaiko prievartavimu (Smith S. M. The Maltreatment of Children. 1978. P. 323). Tai rodo, kaip glaudžiai šiuo atveju susiję vaiko išnaudojimas pornografijai ir prostitucijai su seksualinio išnaudojimo sąvoka plačiuoju požiūriu.

⁵ Šią sąvoką jie taip pat įvardija kaip *commercial transaction*.

⁶ Vaiko pornografija ir vaiko prostitucija dar kartais įvardijama kaip komercinis seksualinis išnaudojimas.

neigiami⁷. Tačiau po nepriklausomybės atkūrimo padėtis pasikeitė. Lietuvoje labai susirūpinta vaiko teisių apsauga įvairiose visuomeninių santykių srityse [29]. 1996 m. įsigaliojo Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, 2000 m. parengtas vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo projektas. 2003 m. gegužės 20 d. Lietuvos Respublikos Seimas nutarimu patvirtino „Vaiko gerovės valstybės politikos koncepciją“. Jos tikslas – pasiekti politinį susitarimą dėl vaiko gerovės lemiančių vertybių, nuostatų ir numatyti vaiko gerovės įgyvendinimo gaires. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojo naujasis Lietuvos Respublikos BK, kurio vėlesniais pakeitimais ir papildymais buvo tobulinamas atsakomybės už vaiko išnaudojimą pornografijai ir prostitucijai reglamentavimas. Pastaraisiais metais Lietuvos įstatymų leidybai daro stiprią įtaką Europos Sąjungos (toliau ES) teisė. ES priimti teisės aktai perkeliama į Lietuvos teisinę sistemą taip įvykdant tarptautinius įsipareigojimus. Dažniausiai tai pasireiškia BK straipsnių dispozicijų keitimu, tobulinant sankcijų sistemą ir pan. Tai rodo įstatymų leidėjo valią visapusiškiau ir tiksliau reglamentuoti baudžiamojo įstatymo nuostatas, užtikrinančias vaikų saugumą, ribojančias jų interesams daromą žalą, ginančias jų teises ir laisves. Baudžiamojo įstatymo nuostatomis siekiama užkirsti kelią nusikalstamoms veikoms, kuriomis kėsinama į vaiko ir šeimos interesus.

Nusikalstamų veikų vaikui ir šeimai paplitimas

Kriminologijos literatūroje nurodoma, kad nusikalstamumo paplitimas turi du rodi-

⁷ Pavyzdžiui, Pakalniškienė V., Bieliauskaitė R. ir Sebre S. teigia, kad ši problema Lietuvoje apskritai nėra pakankamai įvardyta [37, p. 1].

klius – būklę ir lygį. Nusikalstamumo būklę rodo absoliutus nusikalstamų veikų, padarytų per tam tikrą laikotarpį valstybėje arba atskirame regione, skaičius [9, p. 38]. Tačiau kalbėjimas apie tam tikrų nusikalstamų veikų paplitimą, remiantis tik jų būklės rodikliu, ne visada duoda teigiamų rezultatų. Dažnai iš pateiktų pavienių skaičių sunku palyginti nusikalstamų veikų paplitimą skirtingose valstybėse ar jų teritorijose (tai lemia skirtingas gyventojų skaičius ir pan.). Todėl nusikalstamų veikų paplitimui apibūdinti šalia būklės naudojamas dar vienas – lygio – rodiklis [9, p. 39]. Nusikalstamumo lygį parodo padarytų nusikalstamų veikų ir valstybės (regiono) gyventojų skaičiaus santykis⁸. Nusikalstamų veikų būkle kartais dar yra vadinamas jų paplitimo kiekybinis apibūdinimas. Būklę apibūdina tokie duomenys: pareiškimų skaičius, duomenys, rodantys, kiek pareiškimų pasitvirtino, kad nusikalstama veika buvo padaryta, kiek bylų baigėsi kaltinamaisiais nuosprendžiais, kiek asmenų atleista nuo baudžiamosios atsakomybės, amnestijų ir malonės taikymo skaičius⁹, duomenys apie tokių nusikalstamų veikų latentiskumą ir pan.

⁸ Dažniausiai šį santykį apibūdina labai nedidelis skaitmuo (maždaug tūkstantosios vieneto dalys), todėl nusikalstamumo lygis skaičiuojamas 10, 100 tūkstančių gyventojų. Siekiant tiksliau nustatyti nusikalstamumo lygį, iš bendro gyventojų skaičiaus reikia atimti skaičių asmenų, nesulaukusių amžiaus, nuo kurio kyla baudžiamoji atsakomybė. Kartais, atliekant tyrimus, į gyventojų skaičių neįskaitomi ir vyresnio amžiaus žmonės (vyresni kaip 60 metų amžiaus), nes šios amžiaus grupės atstovai nusikalstamas veikas daro labai retai.

⁹ Antai Kalėjimų departamentas prie Teisingumo ministerijos pateikia tik bendrus paleidimo į laisvę malonės tvarka ar amnestijos aktu duomenis, nedetalizuoja jų pagal konkrečias nusikalstamas veikas. Pavyzdžiui, 2006 m. malonė buvo pritaikyta penkiems asmenims, amnestijos aktų apskritai nebuvo taikyta. 2005 m. ma-

JAV pastebima tendencija, kad kasmet pranešimų apie prievartą prieš vaikus skaičius padidėja po keliolika procentų. Šios šalies mokslininkai pabrėžia, kad toks padidėjimas nereiškia problemos masto didėjimo, jis gali būti aiškinamas tik didesniu susirūpinimu šia problema, dėmesingumu aukoms ir padidėjusiu noru atskleisti išnaudojimo faktą [18, p. 31–53]. Vis dėlto, tik maždaug vienas iš šešių prievartos atvejų JAV pasiekia socialines tarnybas. Retrospektyvių klinikinė tyrimų Lietuvoje duomenimis taip pat nustatyta, kad apie 90 proc. seksualinės prievartos aukų niekada niekam nepasakojo apie patirtą viktimizaciją, o ir tų 10 proc., kurie kam nors atskleidė savo patirtį, daugeliu atvejų greičiausiai taip ir nepasiekė oficialių institucijų, taigi ir nebuvo įtraukti į oficialiąją statistiką [39, p. 4].

Tačiau visuomenėje toli gražu ne visada pasikliaujama vaikų pranešimais apie prievartą, manoma, kad šie dažnai išsigalvoja, jog yra seksualiai išnaudojami, nes yra linkę fantazuoti, įsivaizduoti nebūtas situacijas arba pyksta ant suaugusiųjų ir taip siekia juos išskaudinti. Nors ir negalima visiškai atmesti tokio vaikų elgesio galimybės, tačiau, įvairių JAV atliktų tyrimų duomenimis, iš visų vaikų pasisakymų apie prievartą tik apie 6 proc. yra melagingi [18, p. 31–53], o net ir pats melavimo faktas leidžia įtarti, kad vaikas yra kažką panašaus patyręs anksčiau [16, p. 24].

lonė buvo pritaikyta vos dviem asmenims, amnestijos aktų vėlgį nebuvo. 2004 m. nei malonė, nei amnestijos aktai nebuvo taikyti. 2003 m. buvo šeši malonės atvejai ir 36 asmenys paleisti į laisvę amnestijos aktu. 2002 metų skaičiai didžiausi – 34 malonės atvejai ir 104 asmenys paleisti į laisvę pagal amnestiją. (<http://www.nplc.lt/stat/atas/prd/nut/nut200612.xls>).

Lietuvoje per 2005 metus iš visų nusikalstamų veikų vaikui ir šeimai daugiausiai buvo užregistruota tokių veikų: vengimas išlaikyti vaiką (BK 164 str.) – 510 veikų, vaiko įtraukimas į nusikalstamą veiką (BK 159 str.) – 112 veikų, disponavimas pornografinio turinio dalykais (kuriuose vaizduojamas vaikas arba asmuo pateikiamas kaip vaikas (BK 309 str. 2d.) – 6 veikos [44]. Dėl kitų nusikalstamų veikų, kuriomis kėsinama į vaiko gerovę, užfiksuoti tik pavieniai atvejai. Visgi, ne visos užregistruotos nusikalstamos veikos pasiekdavo teismus. Per 2005 metus vos 252 vengimo išlaikyti vaiką atvejai (užregistruota 510) pasibaigė kaltinamojo akto perdavimu teismui. Dažniausiai ikiteisminiai tyrimai nutraukiami remiantis aplinkybėmis, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas (BPK 3 str.)¹⁰. Panaši situacija dėl duomenų, rodančių, kiek pareiškimų pasitvirtino, kad nusikalstama veika padaryta, yra ir žvelgiant į 2006 metų statistinius rodiklius [45]. Ir toliau daugiausiai užregistruojama tokių nusikalstamų veikų: vengimo išlaikyti vaiką (489 atvejai, teismą pasiekė – 317) ir vaiko įtraukimo į nusikalstamą veiką (97 atvejai, teismą pasiekė – 88). Tačiau būtina pabrėžti, kad beveik dvigubai padaugėjo skaičius tokių nusikalstamų veikų: pelnymosi iš nepilnamečių asmenų prostitucijos (BK 307 str. 3 d.) ir nepilnamečio įtraukimo į prosti-

¹⁰ Pavyzdžiui, per 2005 metus dėl vaiko įtraukimo girtauti (BK 161 str.) buvo nutraukta 16 ikiteisminių tyrimų, o per tuos pačius metus tiek pat šių nusikalstamų veikų ir buvo užregistruota. Dėl piktnaudžiavimo tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis (BK 163 str.) per tuos pačius metus buvo nutraukti 38 ikiteisminiai tyrimai, o užregistruota vos devyni atvejai.

tuciją (BK 308 str. 2 d.), nors bendras jų skaičius sąlygiškai nėra didelis – abiejų nusikalstamų veikų buvo užregistruota po septyniolika. Kai kurių nusikalstamų veikų, 2006 metų statistikos duomenimis, apskritai nebuvo užregistruota (vaiko palikimas (BK 158 str.), vaiko įtraukimas vartoti vaistus ar kitas kvaišinamąsias priemones (BK 160 str.))¹¹.

Pavyzdžiui, Lietuvoje per 2005 m. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga gavo 44 skundus, iš kurių 7 proc. buvo dėl seksualinio smurto¹². Tais pačiais metais minėtoje įstaigoje buvo gauta duomenų apie septynis seksualinio smurto atvejus šeimose, taip pat neįgalių vaikų, globos namų švietimo įstaigų ugdytinių atžvilgiu ir kt.

Apibendrinant pirmiau pateiktus duomenis matyti, kad iš visų nusikalstamų veikų šeimai ir vaikui dažniausiai pasitaiko vengimas išlaikyti vaiką ir vaiko įtraukimas į nusikalstamą veiką¹³. O vaiko prostitucijos ir vaiko išnaudojimo pornografijai atvejai Lietuvoje užfiksuojami itin retai¹⁴.

¹¹ 2005 metais šių nusikalstamų veikų užregistruota po vieną kartą, tačiau neužregistruota nė vieno vaiko pirkimo arba pardavimo atvejo.

¹² Pažymėtina, kad statistikos duomenys apie vaikus, patyrusius fizinį (taip pat seksualinį) ir psichologinį smurtą, nerodo tikrosios padėties, šio reiškinio paplitimo, tačiau remiantis jais galima teigti, kad yra nepakankamai užtikrinama vaiko teisė į saugias, visapusiškam ir darniam vystymuisi būtinas, gyvenimo sąlygas [48]. Pastaba. Gautuose skunduose dažnai nurodomos kelios problemos, todėl problematikos ir gautų skundų skaičius skiriasi [48, p. 10].

¹³ Nuo 2005 m. Lietuvos Aukščiausiasį Teismą pasiekė vos trys bylos. Būtent dvi iš jų buvo dėl vengimo išlaikyti vaiką: BB 2k-129, BB 2k-491 (BK 164 str.), viena – dėl nepilnamečio įtraukimo į nusikalstamą veiką: BB 2K-278 (BK 159 str.).

¹⁴ O atliktų tyrimų ir statistikos duomenimis, JAV federalinės tarnybos 1995 metais išklė 127 bylas dėl vaikų pornografijos platavimo internetu, 1998 metais –

2005 metais pirmosios instancijos teismuose 296 nusikaltimų ir baudžiamųjų nusizengimų vaikui ir šeimai (įskaitant ir nusikalstamas veikas dorovei, kuriomis kėsinama į vaiką) bylos baigėsi kaltinamaisiais nuosprendžiais. 2006 metais tokių atvejų buvo daugiau – 342. Daugiau nei pusė kaltinamųjų nuosprendžių priimta vengimo išlaikyti vaiką bylose (2005 metais – 189, 2006 metais – 241) ir vaiko įtraukimo į nusikalstamą veiką bylose (2005 metais – 50, 2006 metais – 56). Dažniausiai dėl šių nusikalstamų veikų nuteisiami vyrai¹⁵. Didžiausias skaičius nuteistų moterų yra už nusikalstamą veiką, numatytą BK 307 straipsnyje (pelnymasis iš kito asmens prostitucijos). 2005 metais jos sudarė beveik pusę visų nuteistųjų skaičiaus (už šią nusikalstamą veiką buvo nuteista 30 asmenų, iš jų moterų – 14)¹⁶. Itin reti atvejai, kai asmenys, kaltinami darę nusikalstamas veikas vaikui ir šeimai, yra išteisinami. 2005 metais išteisintų asmenų buvo vos du (vyrai), 2006 metais – dešimt (8 vyrai, 2 moterys). Viena vertus, didėjantis nuteistų asmenų

510 bylų, 1999 – 700 bylų. Šis skaičius 2000 metais padidėjo keturis kartus, iškeltos 2856 bylos. Manoma, kad apie 200 000 amerikiečių reguliariai naudojasi, peržiūri vaikų pornografijos nuotraukas ar atvaizdus internete. Pasaulyje tokių asmenų yra apie tris milijonus. Atlikti tyrimai JAV parodė, kad tie, kurie platina vaikų pornografiją, uždirba mažiausiai apie vieną milijardą dolerių pelno per metus [35, p. 1].

¹⁵ Retai, tačiau teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kai dėl išvardytų nusikalstamų veikų nuteisiami nepilnamečiai. Tokia praktika kelia abejonių. Baudžiamosios teisės teorijoje teigiama, kad asmuo, darydamas nusikalstamą veiką, kurio auka yra vaikas, pats turi būti pilnametis, tačiau įstatymų leidėjas imperatyviai nenurodo tokio nusikaltimo subjekto amžiaus. Kita vertus, 17 metų sulaukęs asmuo taip pat gali „sėkmingai“ pelnytis iš vaiko prostitucijos ar išnaudoti jį pornografinio pobūdžio veiklai.

¹⁶ 2006 metais šis skaičius sumažėjo. Už minėtą nusikalstamą veiką buvo nuteista 20 asmenų, iš jų penkios moterys.

skaičius rodo problemos didėjimo mastą, kartu verčia rimtai susimąstyti apie vaiko teisių apsaugą. Kita vertus, didesnis priimtų kaltinamųjų nuosprendžių skaičius gali būti traktuojamas kaip veiksmingesnio teisėsaugos institucijų darbo padarinys, teigiamas rezultatas, siekiant užkirsti kelią šiai problemai didėti.

Vertinant užregistruotų ir išaiškintų nusikalstamų veikų vaikui ir šeimai skaičių, derėtų atkreipti dėmesį į šių nusikalstamų veikų latentiskumą¹⁷. Įdomu, kad dar XVI amžiuje Anglijoje pasirodė pirmieji įstatymai, ginantys vaikus nuo seksualinės prievartos: berniukai buvo bandomi apsaugoti nuo prievartinės sodomijos, o mergaitės (iki 10 metų) – nuo prievartinio išžaginimo. 1700 m. JAV pasirodė išpėjimai tėvams, kad jie nuolat prižiūrėtų savo vaikus ir pasirūpintų, jog šie kitų suaugusiųjų akivaizdoje niekada nebūtų nuogi, taip stengiantis apsaugoti juos nuo prievartos. Iš esmės tai jau buvo visuomenės pripažinimas, kad vaikai gali būti seksualiai išnaudojami. Tačiau net ir po poros šimtmečių, pereinant iš XIX amžiaus į XX amžių, Vakarų vals-

tybėse požiūris, kad seksualinė prievarta prieš vaikus realiai egzistuoja ir kad ji sukuria problemų bei turi žalingą poveikį vaikams, nors ir egzistavo, tačiau nebuvo dominuojantis. Iki 1960 metų pasaulyje tebuvo atlikti keturi seksualinės prievartos prieš vaikus paplitimo tyrimai, o iki 1970 metų buvo 15 tokių tyrimų. Ypač daug studijų imta atlikti nuo 1980 metų, kai ėmė sparčiai daugėti seksualinės prievartos prieš vaikus bylų. Dauguma tyrimų buvo publikuojama, ir jie sukėlė nesistemingų duomenų antplūdį. Staiga iškilę ir labai plačiai nuskambėję tokie neįvardytų tyrėjų paplitimo rodikliai, kad viena iš keturių mergaičių ir vienas iš devynių berniukų patiria seksualinę prievartą, taip pat staiga buvo paneigti, ir daugelis žmonių apskritai tapo skeptiški bet kokiems rodikliams. D. Finkelhor, siekdamas apskaičiuoti internacionalinį seksualinės prievartos prieš vaikus paplitimą, atrinko 20 šalių paplitimo tyrimus, ir juos palygino. Tyrimų pateikiami rodikliai buvo gana skirtingi ir varijavo moterų nuo 7 proc. iki 36 proc., vyrų nuo 3 proc. iki 29 proc. Įvairių JAV ir Kanados tyrėjų darbuose pateikti duomenys yra dar prieštaringesni. Juose Šiaurės Amerikos gyventojų, vaikystėje patyrusių seksualinę prievartą, procentas svyruoja nuo 6 iki 60 (moterų) ir nuo 3 iki 30 (vyrų) [38, p. 15–59]. Netgi žemiausi rodikliai rodo, kad seksualinė prievarta prieš vaikus tikrai nėra retas reiškinys, o aukščiausi rodikliai reikštų, jog problema yra epideminio lygio. Peters ir kt. teigimu [38, p. 15–59], didelius duomenų skirtumus reikėtų paaiškinti dviem pagrindiniais galimais skirtumais studijose: seksualinės prievartos prieš vaikus definicijų neatitiktimis ir

¹⁷ Nusikalstamų veikų latentiskumas (lot. *latens*) reiškia paslėptą, nematomą nusikalstamumą. Atsižvelgiant į priežastis, dėl kurių nusikaltimai nebūna užregistruoti, teorijoje yra išskiriamos trys latentinio nusikalstamumo rūšys: natūralus latentinis nusikalstamumas, ribinis ir dirbtinis. Sorensen ir Snow tyrė 630 seksualinės prievartos atvejų, iš kurių 116 jau buvo įrodyti teisėsaugos institucijų, ir nustatė, kad 79 proc. vaikų iš pradžių neigė, kad patyrė prievartą, arba labai varžėsi apie tai pasisakyti. Maždaug ¼ tų, kurie atskleidė savo patirtą prievartą kitiems, tai padarė visai atsitiktinai. Be to, 22 proc. pasakojusių apie patirtą išnaudojimą vėliau tai paneigė. London ir kiti pažymi, kad apie trečdalį seksualinės prievartos prieš vaikus aukų vaikystėje niekam neatskleidžia tokio savo patyrimo. Pažymėtina, kad berniukai apie išnaudojimą niekam nepasakoja dažniau nei mergaitės. Taigi galima matyti, kaip dažnai aukos nutyli ar varžosi prabilti apie patirtą prievartą [16, p. 23].

skirtinga tyrimų metodologija. Nors tyrimų rezultatams turi įtakos abiejų šių sričių veiksniai – definicijų skirtumai, atrankų ypatybės, apklausų būdai, tačiau pastebėta, kad labiausiai tyrimų rezultatams turis įtakos klausimų formulavimo skirtumai.

Pasak D. Finkelhor, seksualinę prievartą prieš vaikus paprastai dengia paslapties šydas, todėl statistinės informacijos, parodančios realų problemos aktualumą, nėra [18, p. 31–53]. Pati problemos prigimtis – paslaptinumumas, gėdos jausmas, baudžiamosios sankcijos ir jaunas aukos amžius ir priklausomybė nuo kitų žmonių – stabdo prievartos atvejų atskleidimą ir trukdo aukoms savanoriškai pranešti apie įvykius [30, p. 194–226]. Daugelis atvejų taip ir lieka neatskleisti. Todėl kai kurie nepriklausomi tyrėjai pasirinko kitą būdą išaiškinti tikrąją problemos aktualumą – retrospektyvius suaugusiųjų tyrimus, kuriais bandoma nustatyti prievartos atvejų paplitimą (procentine išraiška).

Tačiau nusikalstamų veikų vaikui ir šeimai latentškumo problema nėra tik užsienio valstybėms būdingas bruožas. Lietuvoje padėtis panaši. Paprastai latentinių nusikalstamumą lemia bloga teisėsaugos institucijų veikla ir klaidingas problemos supratimas visuomenėje. Latentinis nusikalstamumas didžiausias ten, kur nusikalstamos veikos susijusios su intymia sritimi. Viešojo įstaiga „Vaiko namas“ 2001 m. lapkričio gruodžio mėnesiais atliko tyrimą, buvo apklausti 487 vaikai. Iš vaikų anketų sužinota, kad jei jie nukentėtų nuo seksualinės prievartos, pagalbos neieškotų, o pasirinktų tylėti ir kalbinti save [39, p. 4].

Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2004 metais vaikai

daugiausiai nukentėjo nuo fizinio smurto – 919 (81,90 proc.), nuo psichologinės prievartos nukentėjo 107 vaikai (9,53 proc.), nuo seksualinės prievartos – 88 vaikai (7,84%). 2005 metais visų prievartos atvejų padaugėjo. Tačiau dažniausiai tai vadinama „aisbergo viršūnė“, o tai reiškia, kad dauguma atvejų lieka oficialiai neatskleistų. Jiems išaiškinti Lietuvoje taip pat yra atliekami sociologiniai ir psichologiniai tyrimai. Antai V. Pakalniškienė nustatė, kad nėra skirtumo tarp berniukų ir mergaičių (iš 300 tirtų vaikų nukentėjo 19), patyrusių seksualinę prievartą. 2001 m. „Spinner“ studijos apklausa¹⁸ parodė, kad iš visų apklaustų vaikų seksualinę prievartą patyrė 1,7 proc. 9–13 m. berniukų ir 2,2 proc. tos pačios amžiaus grupės mergaičių, 14–17 metų: 3,2 proc. – berniukų ir 12,3 proc. mergaičių. Vaiko raidos centro (2004) pristatytame tyrime atskleista, kad seksualinę prievartą patyrė 21 proc. berniukų ir net 40 proc. mergaičių.

Pagal 2005–2006 metų Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistikos duomenis, nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų vaikui ir šeimai užregistruota 653 (2005 m.) ir 612 (2006 m.) [46]. Tačiau ne visos užregistruotos nusikalstamos veikos vaikui ir šeimai buvo ištirtos. 2005 m. buvo ištirta 447 nusikalstamos veikos (68,5 proc. visų užregistruotų nusikalstamų veikų), 2006 m. ištirta 498 nusikalstamos veikos (81,4 proc. visų užregistruotų nusikalstamų veikų) [49]. O bendras ištirtų visų nusikalstamų veikų procentas nesiekia net 50 procentų. 2005 m. buvo ištirta 37 596, 2006 m. – 36 244 nusikalstamos veikos [49].

¹⁸ Bendroji bazinio mokymo ir specializuotos tobulinimosi programos prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą. Vilnius, 2001.

Taigi oficialioji šalių statistika rodo viena, įvairių kriminologinių tyrimų rezultatai – visai ką kita. Tačiau ir pačių tyrimų pateikiami paplitimo rodikliai yra tokie įvairūs, kad sunku juose nepasimesti. Seksualinės prievartos prieš vaikus paplitimas čia svyruoja nuo vos kelių iki 60 proc. ir daugiau. Vis dėlto gilinantis paaiškėja, kad tokie dideli skirtumai nėra atsitiktiniai. Pirmiausia vertėtų pažymėti, kad paprastai yra skiriama oficialioji statistika ir nepriklausomų tyrėjų darbai. Oficialioji statistika yra grindžiama naujais per vienerius metus užfiksuotais atvejais, apie kuriuos buvo pranešta socialinėms tarnyboms, kurie buvo ištirti vaikų teisių apsaugos tarnybos darbuotojų ir kuriuose buvo pakankamai seksualinės prievartos įrodymų [25]. Ji paprastai rodo seksualinės prievartos atvejų, įvykusių per vienerius metus, skaičių arba dažnumą, t. y. kiek vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, tenka 1000 vaikų apskritai. Pavyzdžiui, JAV Sveikatos apsaugos departamentas (*Administration on Children, Youth and Families, [...] 2002*) pažymi, kad 2000 metais tokių vaikų buvo 1,2/1000. Palyginti pagal Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (2001) pateikiamus 2000 metų duomenis galima pabandyti tokio tipo dažnumą išskirti ir Lietuvoje: jis būtų 0,14/1000, tai yra beveik devynis kartus mažesnis už JAV to paties laikotarpio duomenis¹⁹.

Teisūs tie autoriai, kurie teigia, kad vienintelis tokio didelio išnaudojimo dažnumo JAV ir Lietuvoje skirtumo paaiškinimas yra toks, jog Lietuva daugeliu metų

¹⁹ Grigutytė N., Radušis M., Kasperavičiūtė E., Karmaza E. Lietuvos specialistai – apie vaikų seksualinę prievartą. Vilnius, 2002.

atsilieka nuo Vakarų valstybių seksualinės prievartos prieš vaikus prevencijos, informacijos rinkimo ir pagalbos jiems srityse. Nusikalstamų veikų išaiškinimo netobulumas, nėra bendros informacinės sistemos apie prievartą, tarpžinybinio bendradarbiavimo stoka, klaidingas prievartos suvokimas visuomenėje – visa tai lemia ypač mažą išaiškintų seksualinių vaikų išnaudojimo atvejų skaičių.

Nusikalstamų veikų vaikui ir šeimai apibūdinimas

Nagrinėjant konkrečias nusikalstamas veikas dažniausiai siekiama patikslinti nuomonę apie tokio pobūdžio nusikalstamas veikas, susidaryti tikslų ir aiškų įvaizdį apie konkrečią nusikalstamą veiką (nusikalstamumą), parodyti „karštus taškus“ ir trūkumus (dėl ko vertėtų sunerimti ir kam reikia skirti daugiau dėmesio)²⁰.

Šiame straipsnyje, nagrinėjant konkrečias nusikalstamas veikas (šiuo atveju nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus vaikui ir šeimai, atskirai išskiriant vaiko išnaudojimą pornografijai ir prostitucijai) norėta atsakyti į tokius pagrindinius klausimus: kaip padaromos tokios nusikalstamos veikos, kur jos daromos, kas jas daro, kokios būsenos jos daromos ir pan.²¹ Atsakymai į visus šiuos klausimus padėtų

²⁰ Paprastai kriminologijos literatūroje apibūdinant konkrečias nusikalstamas veikas naudojamas kitas – struktūros – terminas. Nusikalstamumo struktūra – tai jo sandara ir vidinė forma [9, p. 40]. Nusikalstamų veikų struktūra kartais yra vadinama kokybinė jų charakteristika. Tai santykis tarp nusikalstamų veikų rūšių, kokios nusikaltimų grupės dominuoja ir pan.

²¹ Pagal V. Justickį, dažniausiai į tokius klausimus stengiamasi atsakyti, kalbant apie nusikalstamų veikų struktūrą [27, p. 304].

veiksmingiau kovoti su vaiko išnaudojimo problema.

Gana dažnas požiūris, kad seksualinė prievarta prieš vaikus yra vienkartinis aktas, kuris įvyksta spontaniškai, yra visiškai klaidingas. Užsienio šalyse tiriant seksualinio išnaudojimo atvejus nustatyta, kad net dviem trečdaliais jų prievarta pasireiškė daugiau nei vieną kartą. Taip pat akivaizdus organizuotų ar ekstremistinių grupių įsitraukimas į šį nusikalstamą verslą [20]. Mokslininkai teigia, kad nors nėra atlikta empirinių tyrimų šia tema, vis dėlto yra apytikriai skaičiavimai, kurie rodo problemos dydį [20]. Būdinga, kad išnaudojantys vaikus asmenys veikia ne vieni, bet grupėmis. Pavyzdžiui, vaikų pornografija dažnai yra susijusi su tam tikru pedofilų tinklu, kurio rūšys gali būti labai įvairios. Tinklas gali susidėti iš vieno suaugusio asmens ir grupės vaikų, kuriuos tas asmuo išnaudoja, tačiau jis tais vaikais nesikeičia su kitais asmenimis ir jiems neperduoda savo surinktos pornografinės medžiagos. Taip pat tai gali būti tinklas, kuriame yra gerai organizuota struktūra, ieškoma ryšių, gaminama pornografinė medžiaga ir keičiamasi ja su kitais asmenimis. Galiausiai tai gali būti tinklas kaip pereinamasis dviejų pirmųjų modelis²². Visa tai rodo, kad vaiko išnaudojimo būdai tobulėja, jie įgauna vis didesnę pagreitį. Anksčiau buvo

manoma, kad vaiko išnaudotojai beveik išimtinai buvo artimieji ir kaimynai, kurie nepriklausydavo jokiai organizuotai nusikaltėlių grupei, dabar požiūris pasikeitė – vis dažniau vaiko išnaudojimas pornografijai ar prostitucijai siejamas su organizuotu nusikalstamumu.

Pavyzdžiui, kalbant apie vaiko išnaudojimą pornografijai, 92 proc. visų vaiko pornografijos turėtojų turėjo tokius vaikų atvaizdus, kuriuose buvo pavaizduotos vaiko genitalijos arba aiškūs seksualiniai veiksmai, 80 proc. atvaizdų buvo užfiksuoti lytiniai santykiai su vaikais. 21 proc. nuotraukų buvo užfiksuota tokios prievartos formos – išžaginimas, vergija ir kankinimas. Daugumoje nuotraukų vaikai buvo pavaizduoti surišti, su raiščiais ant akių ir panašūs atvejai, rodantys sadistinį seksą [13, p. 2]²³.

Apskritai, kitaip nei dažnai manoma, pasak D. Rokvic, dauguma prievartos prieš vaikus atvejų įvyksta aukos namuose [41]. Ypač tai pastebima, kai aukos yra mergaitės. Tada kai yra išnaudojami berniukai, prievartą šiek tiek dažniau jie patiria ne savo namuose. Vėlgi galima abejoti tokių duomenų patikimumu dėl to, jog berniukai apskritai yra linkę rečiau atskleisti patirtą prievartą, o ypač jei jie buvo išnaudojami

²² A. Burke, S. Sowerbutts, B. Blundell ir M. Sherry atliktas tyrimas rodo, kad bendras vaikų pornografija besinaudojančių asmenų amžius yra nuo 25 iki 50, neturinčių ankstesnės „kriminalinės patirties“. Taip pat minėti asmenys paprastai turi geresnį išsilavinimą, aukštesnį intelektą, negu tie, kurie užsiima pornografija praktiškai (angl. *hands-on*) [11, p. 81]. Dauguma pornografijos vartotojų yra paaugliai berniukai nuo 12 iki 15 metų [42].

²³ Ta pati statistika parodė, kad 40 proc. visų areštuotų vaiko pornografijos turėtojų buvo „dvigubi nusikaltėliai“, kurie seksualiai persekiojo vaikus ir turėjo vaiko pornografijos (todėl netiesiogiai daroma prielaida, kad yra tam tikras vaiko pornografijos turėjimo ir seksualinio vaiko išnaudojimo ryšys). „National Centre for Missing & Exploited Children“ (toliau NCMEC) pateikia tokius duomenis: iš visų išaiškintų nusikaltėlių 19 proc. turėjo atvaizdus vaikų, nesulaukusių trejų metų amžiaus, 39 proc. nusikaltėlių turėjo atvaizdus vaikų, nesulaukusių šešerių metų, ir 82 procentai – vaikų, jaunesnių nei 12 metų [20].

šeimoje [31]. Kad ir kaip būtų, apskritai prievarta aukos namuose yra dažnesnė nei prievarta už jų ribų²⁴. Tokie tyrimų rezultatai rodo, kad požiūris į nusikaltėlius, išnaudojančius vaikus, keičiasi. Turėtų keistis požiūris ir į šių nusikalstamų veikų tyrimo aplinkybes. Visų pirma reikia gerai išstudijuoti artimiausią vaikui aplinką, kurioje jie tampa išnaudotojų aukomis, nes tai gali būti pirmas žingsnis siekiant sustabdyti vaiko išnaudojimo plitimą.

Remiantis žiniasklaidos pranešimais, tarp seksualinės prievartos aukų yra ir vaikų iš globos institucijų. L. Kelly, L. Regan ir kiti tyrėjai yra visiškai teisūs teigdami, kad kai vaikas yra apgyvendinamas globos institucijoje, jam turi būti sudaromos panašios sąlygos kaip ir šeimoje²⁵. Tačiau Lietuvos globos institucijos yra perpildytos ir dažnai nėra sąlygų, kurios užtikrintų Vaiko teisių konvencijos nuostatų dėl visapusės vaiko gerovės įgyvendinimą. 25,4 proc. apklaustų šių įstaigų darbuotojų nurodė, kad yra susidūrę su atvejais, kai vaikai yra seksualiai išnaudojami savo/globėjų šeimoje [36, p. 8]. Nemažai (33 proc.) apklaustų globos įstaigų auklėtinių manė, kad daugiau nei pusė vaikų yra verčiami kartu su suaugusiais žiūrėti pornografinę

medžiagą²⁶, 13 proc. vaikų nurodė, kad kiti žmonės juos glamonėjo, lietė intymias vietas, dar 22 proc. vaikų teigė, kad pažįsta tokių berniukų ir mergaičių, prie kurių lįsdavo suaugęs žmogus, 17 proc. apklaustųjų mano, kad suaugusieji su daugeliu vaikų taip elgiasi, 51 proc. vaikų nurodė girdėję apie prekybą moterimis ir 4 proc. apklaustų merginų pasisakė, jog jas yra kalbinę važiuoti į užsienį užsidirbti²⁷ [36, p. 18].

2003 metų pavasarį viešoji įstaiga „Vaiko namas“ aplankė 27 vaikų globos institucijas, kuriose vaikams ir darbuotojams buvo organizuoti seminarai apie vaikų seksualinę prievartą ir prekybą vaikais seksualiniais tikslais. Išvykų metu buvo apklausti globos institucijų darbuotojai ir vaikai [28, p. 18]. Paaiškėjo, kad 50 proc. globos namų auklėtinių nieko negirdėjo apie prekybą vaikais ir moterimis, 11 proc. vaikų nurodė buvę verčiami pažįstamo žmogaus žiūrėti pornografinius filmus ar žurnalus, 4 proc. vaikų teigė, kad juos kalbino važiuoti dirbti į užsienį. Vaikų globos namų darbuotojai yra susidūrę su prekybos vaikais atvejais. Žinomi 24 tokie atvejai²⁸.

²⁶ 2001 m. UNICEF ataskaitoje pažymėta, kad kai kurie globos institucijose gyvenantys vaikai (10–12 metų) buvo panaudoti kuriant vaikų pornografiją [35].

²⁷ Dabar Baltijos regione, Rytų ir Vidurio Europoje yra apie 1 000 000 vaikų, gyvenančių ne su tėvais. Blogiausia, kad daugelis iš jų turi tikrus tėvus (ar bent vieną iš jų). Nemažai vaikų gyvena didelėse institucijose. Kalbant vien apie Lietuvos situaciją, Statistikos departamento duomenimis, 2000 metais tėvų globos neteko 2597 vaikai, iš jų 35 proc. buvo iki septynerių metų. Tik maždaug kas dešimtas netekęs tėvų globos vaikas – našlaitis. Iš viso per minėtą laikotarpį institucijose gyveno 3613 (71 proc.) našlaičių ir beglobių vaikų, iš jų vaikų globos namuose – 2954 (76 proc.), laikinos globos namuose – 112 (36 proc. globos namuose vaikams, turintiems negalią – 547 (61 proc.) vaikai [39, p. 2].

²⁸ Realūs mastai didesni nei rodo oficiali įvairių institucijų statistika. Gyventojų žinios apie šią problemą yra menkos tiek Lietuvoje, tiek kitose Baltijos valsty-

²⁴ Apie 5 proc. vaikų yra nukentėję nuo seksualinės prievartos. Vaikai, nukentėję nuo seksualinės prievartos, – 183, nuo prostitucijos – 11, nuo pornografijos – du, vaikai, patys seksualiai išnaudoję kitus vaikus, – 31 [36, p. 3].

²⁵ Tyrimas, atliktas Jungtinėje Karalystėje, buvo pirmoji šiuolaikiška studija, pradėjusi tirti vaikystėje patirto smurto, institucinės priežiūros ir prostitucijos ryšį. Apklausus 22 moteris, kurios augo globos namuose ir vėliau atsidūrė prostitucijoje, tyrimas parodė, kad daugiau nei pusė buvo įtrauktos į komercinį seksualinį išnaudojimą dar prieš palikdamos globos namus, t. y. prieš sulaukdamas 18 metų, bei keturios buvo susidūrusios su prostitucija prieš patekdamas į globą [34, p. 9].

Kalbant apie vaikų seksualinio išnaudojimo teisinį vertinimą, paprastai nurodoma, kad šio nusikaltimo subjektas turi būti vyresnis už šio nusikaltimo nukentėjusįjį [50]. Prievartautojai dažniausiai yra 35–40 metų ar jaunesni asmenys. Paprastai tai žmonės, neturintys protinio atsilikimo požymių. Dažniausiai seksualiniai prievartautojai pažiūsta savo auką, nors nėra giminaičiai. Daugelis (60 proc.) nusikaltėlių pažiūstami šeimos draugai, auklės ar kaimynai, 30 proc. vaikų išnaudotojų yra giminaičiai – tėvai, dėdės ar pusbroliai. Peršasi išvada, kad dažnai vaikų išnaudotojais tampa asmenys, kuriais vaikai labiausiai pasitiki, iš kurių tikisi didžiausios pagalbos [40, p. 243]. Nepažiūstami asmenys sudaro apie 10 proc. visų nusikaltėlių, seksualiai išnaudojančių vaikus. Teigiama, kad 12 proc. moterų ir 8 proc. vyrų, išnaudojančių vaikus, patys vaikystėje buvo seksualiai išnaudojami. Iš jų 24 proc. moterų ir 9 proc. vyrų tokią seksualinę prievartą patyrė neturėdami 16 metų [15, p. 225]. Prievartautojai gali būti įvairios seksualinės orientacijos žmonės, tyrėjai nepastebėjo suaugusiojo seksualinės orientacijos ir prievartos prieš vaikus pasireiškimo bei aukų lyties ryšio.

Didelę vaikų išnaudotojų dalį sudaro pedofilai²⁹. Kai kuriuos pedofilus traukia tos pačios lyties vaikai, kaip ir jie patys, tačiau dauguma pedofilų yra heteroseksualūs. Tačiau svarbu pažymėti, kad ne visi pedofi-

bėse. Pakliuvę į sudėtingą situaciją, daugelis nežinotų, kaip elgtis, kur kreiptis, kas tokiu atveju galėtų padėti. Tie asmenys, kurie nieko nedarė, kai susidurdavo su vaikų prievartos atvejais, manė, kad tai kitų tarnybų reikalas spręsti tokias problemas, neturėjo sąlygų ar nežinojo, ką reikia daryti, manė, jog jų įsikišimas gali pakenkti vaikui.

²⁹ Amerikos psichiatrų asociacija apibrėžia pedofiliją kaip tam tikrą sutrikimą, kai suaugusius asmenis labiausiai traukia nesulaukę lytinio brendimo amžiaus vaikai.

lai yra vaikų tvirkintojai, o ne visi vaikų tvirkintojai yra pedofilai. Terminas „vaikų tvirkintojas“ gali būti vartojamas išskiriant tuos pedofilus, kurie elgiasi spontaniškai, vadovaudamiesi impulsais, nuo pedofilų, kurie tiesiog svajoja apie lytinį bendravimą su vaikais [23].

D. Finkelhor teigimu, prievartą prieš vaikus naudoja ir vyrai, ir moterys, tačiau atvejų, kai vaikus išnaudojo moterys, yra žinoma gerokai mažiau. Mažesnę moterų nei vyrų, išnaudojusių vaikus, skaičių D. Finkelhor paaiškina keliais veiksniais. Pirma, moterys retai renkasi seksualinius partnerius, silpnesnius už jas, be to, jos retai pačios inicijuoja seksualinius santykius. Taip pat moterys yra apskritai labiau linkusios susilaikyti nuo smurto. Tai tėra keli veiksniai, o jų šioje, tyrėjo nuomone, per menkai tyrinėtoje srityje, galėtų būti ir daugiau. Vis dėlto teigiama, kad moterų, išnaudojančių vaikus, procentas yra didesnis, nei rodo statistika [32, p. 45]. Jų padarytos nusikalstamos veikos pasižymi latentumi, nes nustatyta, kad nukentėję vaikai apie patirtą iš moterų prievartą praneša rečiau, negu apie atvejus, kai juos išnaudojo vyrai [24].

Vaikų išnaudotojai, kurie yra nepažiūstami su savo aukomis, dažniausiai kontaktą užmezga internete [50]. A. Burke, S. Sowerbutts, B. Blundell ir M. Sherry atlikti tyrimai taip pat parodė, kad pagrindinė vieta vaikų pornografinės produkcijos mainams (ir jos įsigyti) yra internetas³⁰ [11, p. 79].

³⁰ Pagal Jungtinių Amerikos Valstijų Teisingumo ministerijos pateikiamus statistikos duomenis, vien JAV yra apie keturis milijonus vaikų išnaudotojų [47]. Taip pat suskaičiuota, kad apie 80 proc. vaikų pornografijos rinkėjų, kurie buvo ištirti, seksualiai prievartavo vaikus [33]. S. Song nurodo, kad Kambodžoje daugiau nei 200 tūkst. prostitučių yra vaikai [43, p. 1], kuriuos išnaudoja atvykę į šalį turistai. Paskutinių tyrimų duomenimis, amerikiečiai sudaro 25 proc. visų sekso turistų.

S. Arajai ir D. Finkelhor nuomone, nuostata, kad seksualinę prievartą dažniausiai nulemia išnaudotojo piktnaudžiavimas alkoholiu arba narkotikais, nėra teisinga [7, p. 89–118]. Visų pirma dėl to, kad prievarta nėra spontaniškas aktas. Pavyzdžiui, alkoholio vartojimas gali turėti tam tikrą socialinę reikšmę, leidžiančią prievartautojui peržengti seksualinių santykių su vaiku tabu [7, p. 89–118] ir lengviau įveikti vidines kliūtis, bet išnaudotojas jau turi būti motyvuotas prievartai [16, p. 22]. Tačiau nusikalstamų veikų subjektui alkoholio vartojimo įtakos visiškai atmesti nederėtų. Iš tiesų, dažnai alkoholio ar narkotikų vartojimas gali būti susijęs su seksualine prievarta prieš vaikus, kai prievartautojai yra priklausomi nuo alkoholio ar narkotikų arba tiesiog vartoja juos prievartos metu. Įvairių tyrimų duomenys rodo, kad alkoholi vartojo 30–40 proc. visų seksualinio vaikų išnaudojimo subjektų. Vis dėlto negalima daryti kategoriškos išvados, kad piktnaudžiavimas alkoholiu ar narkotikais dažniausiai nulemia prievartą³¹.

Apibendrinant įvairių tyrimų rezultatus, galima padaryti keletą svarbių išvadų. Pirma, į vaiko išnaudojimą pornografijai ir prostitucijai vis labiau įsitraukia nusikalstamos grupės. Nors teiginys, kad nusikalstamos veikos vaikui ir šeimai dažniausiai

padaromos artimiausioje vaikui aplinkoje – namuose, išlieka teisingas, ryškėja tendencija, kad nusikaltėlių, padarančių šio pobūdžio nusikalstamų veikų, ratas didėja. Šių dienų aktualijos rodo, kad asmenų ratas, būdų ir aplinkybių šioms nusikalstamoms veikoms padaryti tendencijos kinta, igauna vis didesnį mastą. Antra, kinta ir nusistovėjusi nuostata, kad dažniausiai vaiką išnaudoja vyrai. Vis dažniau atskleidžiama atvejų, kai išnaudojant vaiką dalyvauja ir moterys. Dažniausiai išnaudotojai būna ne pavieniai asmenys, bet ištisas jų tinklas. Visa tai rodo, koks sudėtingas yra nusikalstamų veikų prieš vaiką mechanizmas, kaip sunku kovoti su vaiko išnaudojimo problema ir kaip svarbu užkirsti tam kelią, kol šis neigiamas visuomenėje reiškinys netapo „epideminio“ lygmens.

Išvados

Pagal oficialius statistikos duomenis nusikalstamų veikų vaikui ir šeimai paplitimas nėra didelis palyginti su kitais nusikaltimais ar baudžiamaisiais nusižengimais. Iš minėtos nusikalstamų veikų grupės labiausiai paplitusios yra šios: vengimas išlaikyti vaiką (BK 164 str.) ir nepilnamečio įtraukimas į nusikalstamą veiką (BK 159 str.). O vaiko išnaudojimas pornografijai ar prostitucijai užfiksuojamas itin retai. Nors įvairios apklausos ir statistikos duomenys rodo aiškią minėtų nusikalstamų veikų didėjimo tendenciją, teismų praktikos beveik nėra (ypač dėl vaiko išnaudojimo pornografijai ar prostitucijai). Tai rodo, kad nusikalstamoms veikoms, kuriomis yra kėsinamasi į intymų vaiko gyvenimą, būdingas latentškumas.

O tokiose šalyse kaip Kambodža ir Kosta Rika šis skaičius padidėja nuo 38 proc. iki 80 proc. atitinkamai [43, p. 2]. Dauguma sekso turistų yra suaugę vyrai iš labiau išsivysčiusių šalių, kurie keliauja į mažiau išsivysčiusias šalis, kur įstatymai neužtikrina visapusės vaiko teisių apsaugos ir išnaudoti vaiką pornografijai ar prostitucijai nėra didelių kliūčių [43, p. 2].

³¹ Bendrais duomenimis, 2005 m. Lietuvoje neblaivių asmenų, padariusių nusikalstamas veikas, buvo 6387/17,0 proc., 2006 m. – 6343/17,5 proc.

Dažniausiai nusikalstamos veikos, kuriose nukentėjusieji yra vaikai, padaromos ne spontaniškai, o atvirakščiai, kruopščiai įvertinus visas aplinkybes. Paprastai nusikaltėliai būna artimiausi vaikams žmonės, kuriais šie labiausiai pasitiki. Vyrai dažniau išnaudoja vaikus nei moterys, dažniausiai tai nutinka vaiko namuose. Pastaruoju metu vis daugiau atsiranda pranešimų apie globos namuose padarytas nusikalstamas veikas prieš vaikus. Šioms nusikalstamoms veikoms daryti dažniausiai neturi reikšmės tokie veiksniai – nusikaltėlio seksualinė orientacija, būseną darant

nusikalstamą veiką ir t. t., tačiau konkrečiu atveju tai gali turėti lemiamą įtaką.

Atsižvelgiant į tai, kad oficialioji statistika ir bylų, pasiekusių teismus, skaičius yra labai nevienodas, skiriasi ir visuomenės požiūris į plintantį vaikų išnaudojimo reiškinį. Dauguma gyventojų mano, kad nusikalstamas veikas, kuriomis kėsinama į vaiko ir šeimos gerovę, galėtų sustabdyti aktyvesnis nusikaltėlių persekiojimas ir griežtesnė bausmių sistema. Tačiau valstybės vykdoma politika yra skirta ne tik bausmių sistemai tobulinti, bet ir prevencijos ir nukentėjusiųjų vaikų reabilitacijai.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741 (aktuali redakcija nuo 2007 06 28).
2. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.
3. 1997 m. vasario 24 d. Tarybos bendrasis sprendimas (97/154/TVR) dėl kovos su nelegalia prekyba žmonėmis ir seksualiniu vaikų išnaudojimu.
4. 2000 m. gegužės 29 d. Tarybos sprendimas (2000/375/TVR) dėl kovos su vaikų pornografija internete.
5. 2000 m. kovo 30 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl Komisijos komunikato dėl priemonių kovai prieš vaikų seksualinį turizmą nustatymo.
6. 2003 m. gruodžio 22 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR dėl kovos su seksualiniu vaikų išnaudojimu ir vaikų pornografija.

Specialioji literatūra

7. Araji S., Finkelhor D. *Abusers: A Review of the Research* // Finkelhor D. *Sourcebook on Child Sexual Abuse*. California: Sage Publications, 1986.
8. Arnie C. Trinidad. *Child pornography in the Philippines. Psychosocial Trauma and Human Rights Program UP Center for Integrative and Development Studies and UNICEF Manila*, 2005.
9. Bluvšteinas J. (ats. red.). *Kriminologija*. Vilnius: Pradai, 1994.

10. Bruce F. *Child Prostitution and Pornography: the making of international law 1974–1995* // *The International Journal of Children's Rights*. 1995, Vol. 3.

11. Burke A., Sowerbutts S., Blundell B., Sherry M. *Child Pornography and the Internet: Policing and Treatment Issues* // *Psychiatry, Psychology and Law*. 2002, Vol. 9.

12. *Child Pornography. Legislation within the European Union*. Europol Public Information. Europol, 2005.

13. *Child Pornography: Model Legislation & Global Review*. International Centre for Missing and Exploited Children, 2006.

14. *Child pornography, prostitution and predators: has the internet placed our children at risk. A report by the New York State Senate Majority*. Senator Joseph L. Bruno, Majority leader. May, 2003.

15. Craissati J., McClurg G., Browne K. *Characteristics of perpetrators of child sexual abuse who have been sexually victimized as children. Sexual abuse: a journal of Research and Treatment*. 2002, Vol. 14, No 3.

16. Čičelis A. *Visuomenės nuostatos dėl seksualinio vaikų išnaudojimo*. Vilnius, 2005.

17. *End child prostitution, child pornography, and the trafficking of children for sexual exploitation (ECPAT)*. Europe and North America Regional Profile, issued by the World Congress against commercial sexual exploitation of children, held in Stockholm. Sweden, August, 1996.

18. Finkelhor D. Current Information on the Scope and Nature of Child Sexual Abuse // *The Future of Children*. 1994, Vol. 4, No 2.
19. Finkelhor D., Ormord R. Child pornography: patterns from NIBRS (National Incident – Based Reporting System) // *Juvenile Justice Bulletin*. December, 2004.
20. Global Campaign Against Child Pornography (http://www.icmec.org/missingkids/servlet/PageServlet?LanguageCountry=en_X1&PageId=1742).
21. Grant S. Suffer Little Children. Originally published in *Time Out* (London). March 1990.
22. Grigutytė N., Karmaza E., Kemerienė S. Vaikų patyrusių seksualinę prievartą, ir jų artimųjų reabilitacija ir reintegracija. Metodinės rekomendacijos socialiniams darbuotojams ir socialiniams pedagogams. Vilnius, 2004.
23. Healy A. Margaret. Child pornography: an international perspective. United States Embassy Stockholm, 2004 (<http://www.crime-research.org/articles/536/2>).
24. Hislop J. Special Issues Faced by Sexual Abuse Victims when the Offender is a Female: an Overview of the Research, 2005.
25. Hopper J. Sexual Abuse of Males: Prevalence, Possible Lasting Effects and Resources (<http://www.jimhopper.com/male-ab>).
26. Hughes M. Donna. Trafficking of Children for Prostitution, 2002.
27. Justickis V. *Kriminologija*. I dalis. Vilnius, 2001.
28. Karmaza E., Šimaitis A. (*et al.*). *Prekyba moterimis ir vaikais: metodiniai patarimai pedagogams, prevencinės veiklos aspektai*. Vilnius, 2003.
29. Kietytė L. Vaiko teisių apsaugos reguliavimo administracinės teisės priemonėmis problematika. Vilnius: Teisės instituto Kriminologinių tyrimų skyrius.
30. London K., Bruck M. Disclosure of Child Sexual Abuse. What does the research tell us about the Ways that Children tell? // *Psychology, Public Policy and Law*. 2005, Vol. 11, No 1.
31. Mathews F. *The Invisible Boy: Revisioning the Victimization of Male Children and Teens*. Minister of Public Works and Government Services Canada, 1996.
32. Nathan P., Ward T. Females who Sexually abuse children: assessment and treatment issues // *Criminal Justice Journals: Psychiatry, Psychology and Law*, 2001, Vol. 8.
33. NBC News. Special Report: The Silent Shame, 1986.
34. O'Connor M. ir Healy G. Ryšys tarp prostitucijos ir prekybos žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslams. Informacinis vadovas (vertė J. Paserpskytė). Vilnius, 2006.
35. Orintaitė S. Vaikų pornografija – apžvalga. Pranešimas konferencijoje. Vilnius, Lietuvos teisės universitetas, 2003.
36. Pagalba nuo seksualinės prievartos ir prekybos žmonėmis nukentėjusiems vaikams ir jų artimiesiems: situacijos įvertinimas. Tyrimo ataskaita. Vilnius, 2006.
37. Pakalniškienė V., Bieliauskaitė R., Sebre S. Vaikų patirtos prievartos ir jų traumavimo laipsnio ryšys // *Psichologija*. 2003, Nr. 27.
38. Peters S. D., Wyatt G. E., Finkelhor D. A sourcebook on Child Sexual Abuse. California: Sage Publications, 1986.
39. Prievarta prieš vaikus. Situacijos globos institucijose įvertinimas. Tyrimo medžiaga. Vilnius, 2003.
40. Richard R. Fields. The future of child protection: how to break the cycles of abuse and neglect // *Journal of Law & Family Studies*, 2001, Vol. 3, No. 2.
41. Rokvic D. Betrayal of trust: The Experiences of Adult Women/Survivors of Child Sexual Assault. In 8th Australian Institute of Family Studies Conference. Melbourne. 2003.
42. Showers R. Pornografijos žala. Leidinys „Už gyvybę“. 1999, Nr. 2–3.
43. Song S. Global Child Sex Tourism. Children as Tourist Attractions. Youth Advocate Program International Resource Paper.
44. Statistinė ataskaita apie nusikalstamumą savivaldybėse 2005 metais (http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/html_file.phtml?metai=2005&menu=12&ff=1G&fmr=13 (2005 12)).
45. Statistinė ataskaita apie nusikalstamumą savivaldybėse 2006 metais (http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/html_file.phtml?metai=2006&menu=12&ff=1G&fmr=13 (2006 12)).
46. Statistinės ataskaitos apie nusikalstamas veikas, užregistruotas ir ištirtas ikiteisminio tyrimo įstaigose ([http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/txt_file.phtml?fv=200612/f-3z-iti-200612.data.txt&ff=<!--\[3Z-ITI\]|-->&tt=Duomenys%20apie%20ikiteisminio%20tyrimo%20įstaigose%20užregistruotas%20nusikalstamas%20veikas%20\(Forma_3Ž-ITI\)](http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/txt_file.phtml?fv=200612/f-3z-iti-200612.data.txt&ff=<!--[3Z-ITI]|-->&tt=Duomenys%20apie%20ikiteisminio%20tyrimo%20įstaigose%20užregistruotas%20nusikalstamas%20veikas%20(Forma_3Ž-ITI))).
47. U. S. Department of Justice. Network News. Fall edition, 1985. (http://www.radkids.org/issues_our_children_face.html).

48. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 metų veiklos ataskaita.

49. VRM interneto puslapis ([\[nio%20tyrimo%20įstaigose%20užregistruotas%20nusikalstamas%20veikas%20\\(Forma_3Ž-ITI\\)\]\(http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/txt_file.phtml?fv=200612/f-3z-iti-200612.data.txt&ff=<!--|3Z-ITI|1|-->&tt=Duomenys%20apie%20ikiteismi-nio%20tyrimo%20įstaigose%20užregistruotas%20nusikalstamas%20veikas%20\(Forma_3Ž-ITI\)\).](http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/txt_file.phtml?fv=200612/f-3z-iti-200612.data.txt&ff=<!--|3Z-ITI|1|-->&tt=Duomenys%20apie%20ikiteismi-</p></div><div data-bbox=)

50. Whealin J., Child Sexual Abuse. A National Centre for PTSD Fact Sheet (http://www.neptsd.va.gov/facts/specific/fs_child_sexual_abuse.html).

EXPLOITATION OF CHILD FOR THE PORNOGRAPHY AND PROSTITUTION – A PART OF CRIMINAL OFFENCES AGAINST CHILD AND FAMILY

Tautvydas Žėkas

S u m m a r y

Statistical data shows that crimes and criminal offences against child and family are not much proliferated comparing them with other crimes. Especially rarely exploitation of child for the pornography and prostitution are registered. However, various surveys and other sources of information show the explicit growing tendency of these crimes. This means that crimes and criminal offences against child and family are very latent ones. For this reason there are no courts practice concerning mentioned crimes.

Usually crimes and criminal offences against child and family are committed not spontaneously, but on the contrary, evaluating all the circumstances

thoroughly. Mostly criminals are those people who know the child best. They exploit the child at home. Men commit these crimes more often than women do. While committing these crimes such factors as sexual orientation, condition of the criminals and some other features do not usually play the most important role, though on a certain case may be influential.

The attitude of society towards crimes and criminal offences against child and family is different. Nevertheless, the majority thinks, that in order to stop or at least to lessen the rates of these crimes and criminal offences, it is necessary to make punishments more severe.

Įteikta 2007 m. birželio 20 d.

Priimta publikuoti 2007 m. spalio 26 d.